

vagy rokoni kapcsolatot jelölő köznévv (pl. 'testvér') kerül; 3. a magázó formájú személyes névmás háttérbe szorulásával egyre inkább teret hódít az indulatszó jellegű köznévv.

Szintén pragmatikai keretbe helyezhető MIHAELA MUNTEANU SISERMAN francia nyelvű tanulmánya, amely a francia és román tulajdonnevek határozatlan névelővel való toldalékolását mutatja be (297–310). Megállapítja, hogy az így megváltozott nevek beszéd és írásbeli szerepe is átalakul, mivel egyfajta funkcionális törés keletkezik a névszói szerkezetek és a határozatlan névelővel rendelkező tulajdonnevek között: az utóbbiban a tulajdonnév valójában nem a megnevezett személyt, hanem annak legmeghatározóbb jegyét jelöli. Ezek a nevek az „egy Petőfi vezett el benne” típusú magyar kifejezésekkel mutatnak rokonságot.

5. A bemutatott kötet írásainak többsége a máramarosi személynevek szinkrón és diakrón állapotát mutatta be, sokszínű vizsgálati szempontból közelítve a témához. Reméljük, hogy a bevezető részben említett sorozat következő tanulmánykötetete hasonlóan gazdagon mutatja majd be Máramaros helynévrendszereit vagy egyéb névanyagát is.

KISS MAGDALÉNA

**ALASTAIR FOWLER: LITERARY NAMES
PERSONAL NAMES IN ENGLISH LITERATURE**
[Irodalmi nevek. Személynevek az angol irodalomban]
Oxford University Press, Oxford, 2012. 283 lap

1. A monográfia, mint alcíme is mutatja, elsősorban az angol irodalmi névadást tekintti át a kezdetektől napjainkig. Mivel azonban általában a klasszikus görög és római irodalomból indul ki, s munkájának fő szempontja nem elsősorban egyes szerzők, életművek névanyagának áttekintése, hanem az irodalmi névadás különböző korszakaira jellemző eszközök, szokások és divatok leírása, bármely európai irodalomra, így a magyarra is alkalmazható számos megállapítása. A mű különlegessége a névkutatók számára, hogy szerzője irodalmár, így a megszokott, jellemzőbben nyelvészeti szempontú megközelítéstől eltérő nézőpontból közelít tárgyához.

2. A fenti különbség rögtön a bevezetésben (1–9) megmutatkozik: a szerző ebben olyan névelméleti kérdésekkel foglalkozik, mint a tulajdonnév jelentése, az irodalmi névadás mibenléte, a valós személynevek írásmódjának történeti változása és változékonysága, valamint a klasszikus nevek fordítása. E kérdések igen bőséges szakirodalommal rendelkeznek, ráadásul viszonylag lazán kapcsolódnak össze, ezért együttes, rövid tárgyalásukat kissé elnagyoltnak, esetlegesnek, az elmondottakat pedig evidensnek, magyarázatra nem szorulónak érezhetjük. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk a tényt, hogy a szerző alapvetően nem névkutató, s művét sem elsősorban, illetve kizárólag e tudományterület művelőinek szánta. Ezt szem előtt tartva világossá válik a valós névadás történetével foglalkozó 1. fejezet (11–28) elsőre kissé csapongónak tűnő

szerkezete is. Ebben a különböző névtípusok angliai használatáról esik szó diakrón szempontból: a családnevek kialakulásáról, a keresztnévek változó divatjáról, a becézőnevekről. Emellett néhány névadási szokással is szembesülünk, így a puritánokra vagy éppen az arisztokratákra a 16. századtól jellemző tendenciákkal, a talált gyermekeknek adott nevek kiválasztásának indítékaival stb. Ezt követően a személynevekkel való tudományos, etimológiai foglalkozás kezdeteiről, valamint a 18–19. századi névetimológiai listákról és szótárakról esik szó. A kérdésre, hogy a szerző miért éppen ezekre a kérdésekre tért ki, a monográfia egésze adja meg a választ: FOWLER érthető módon csak azokat a jelenségeket ragadta ki az angol személynevek gazdag történetéből, amelyek hatással voltak az irodalmi névadás általa tárgyalt időszakaira.

Az irodalmi névadás tulajdonképpeni tárgyalása a 2. fejezetben (Modes of Naming, 29–51) kezdődik. Ez az angol irodalom 16. század előtti szakaszát áttekintve arra hívja fel a figyelmet, hogy az irodalmi nevek erősen függenek a mű stílusától, műfajától. Így a georgikonban kevés személynév bukkant fel, ezek azonban a földművelők típusneveivé váltak. Ilyen például a *Hodge*, mely a 16. századig a mezei munkás tipikus neve volt, vagy a *Giles*, az angol gazda nevének prototípusa. A 19. században már tiltakoztak az efféle sztereotip ábrázolásmód ellen, de a hagyomány megújulva még a 20. században is felbukkant. A pásztorköltészetre kezdetben a vergiliusi nevek voltak a jellemzőek, a 17. századtól viszont a költők visszanyúltak Theokritoszhoz. Néhány szerző valós nevekkel is megpróbálkozott, ez azonban nem váltott ki osztatlan elismerést. A szatírák nevei Arisztophanészétől kezdve hagyományosan groteszk beszélő nevek; a lovagregények, románcok pedig a breton mondakörből és az itáliai romantikus epikából táplálkoztak: a férfinevek jellemzően *-o-ra*, a nőiek pedig *-a/-ia-ra* vagy *-e-re* végződtek (pl. *Orlando*, *Bradamante*). A szerelmi költészetre leginkább a latin és görög irodalmi-mitológiai nevek használata volt a jellemző.

A harmadik fejezet egyetlen hatalmas műnek, Edmund Spencer „A tündérkirálynő”-jének a nevet tekintti át (53–73). Spencer tekinthető ugyanis az első brit költőnek, aki különös gondot fordított a névadásra, mivel felismerte, hogy a nevek komplex asszociációk keltésére alkalmasak. Művének értelmezése ezért erősen függ a benne lévő nevek megértésétől. Több mint tizenkétféle névesoportot különíthetünk el nála nyelvi és műfaji eredet szerint: valós angol és más nyelvű nevek, klasszikusok, mitológiaiak, bibliaiak, lovagregénybeliek, pásztorköltészetből valók stb. Elemzésükkor nagy óvatosságra van szükségünk, hiszen igen nehéz elválasztani a valós neveket az írói alkotásoktól. A 16. századi Angliában ugyanis divatosak voltak az allegorikus, lovagregénybeli, mitológiai és klasszikus nevek. Így például a *Scudamour* (‘a szerelem pajzsa’) kitalálnak tűnik, holott megtalálható a történeti forrásokban. Spencer névalkotására jellemző, hogy gyakran alkalmaz hangzás, felépítés vagy jelentés szerint egymásra rímelő névcsoportokat (pl. *Elissa* és *Perissa*), neveit többféle eredetű (görög, latin, angol, olasz, francia, ír) elemből építi fel, s az allúzióval is bátran él: művében számos kortárs szerző, patrónus, tudós neve, illetve több mitológiai és vallási alak bukkan fel.

A következő fejezet (Hidden Names) a nevekkel kapcsolatos játékokra: anagrammákra és akrosztichonokra koncentrál (75–100). Ezek egyrészt a szerző nevének elrejtésére szolgáltak, másrészt egy támogatónak, szeretőnek vagy barátának szóló bókot is rejtettek. A középkori és kora újkori Angliában a vergiliusi és ovidiusi hagyományokat, Petrarcat, valamint a francia divatot követve rendkívüli népszerűségnek örvendtek: a legnagyobb költők, így Sidney, Spencer és Shakespeare is előszeretettel alkalmazták őket.

A 16. század végétől azonban már feltűnőbben szedték őket, hogy bárki rájuk bukkanhasson; emiatt viszont triviálissá váltak, s a 17. század végén már nevetségesnek, meszterkéltnak ítélték őket. Divatjuk elavulását az angol helyesírás szabályozása is siettetette, hiszen a korábbi változékonysággal szemben rögzítette a nevek írásmódját, megnehezítve ezzel a betűkkel való játékot. A fejezet emellett az ún. kulcsnevekre is kitér. Olyan nevek ezek, melyek kulcsregényekben szerepelnek, vagyis olyan művekben, melyeknek hőseit kortárs közszereplőkről mintázták azzal a céllal, hogy az olvasók rájuk ismerjenek. Ilyennek tekinthető a már elemzett „A tündérkirálynő” is, de voltak szatirikus kulcsregények is. Ezek ősforrása Martialis, legnagyobb angolai művelője pedig Alexander Pope. A kulcsnevek használata a 20–21. században sem ritka: jó példa erre Joe Klein „Primary Colours” című 1996-os, a Clinton-érában játszódó regénye, melyben az elnök a *Jack Stanton* nevet viseli.

Spencerhez hasonlóan természetesen önálló fejezet illeti meg Shakespeare névadását is, mely számos példát nyújt az előző fejezetekben elemzett költői eszközökre: művei bővelkednek anagrammákban, szójátékokban, mitológiai és kulcsnevekben (101–24). Neveinek nem annyira etimológiájuk a fontos, inkább a hozzájuk kapcsolódó asszociációk. Kiemelkedő, szimbolikus jelentőséget kapnak nála a névserék: az „Ahogy tetszik”-ben például Célia bujdosásában az *Aliena* ’idegen’ nevet veszi fel. Az efféle névserék Shakespeare után a viktoriánus irodalomban, leginkább Dickensnél kaptak újra fontos szerepet. Shakespeare újításának tekinthető az is, hogy neveivel társadalmi környezetet fest: így például Falstaff társainak a neve mind a rablással áll kapcsolatban, „A velencei kalmár”-ban pedig Shylock és társai héber vagy bibliai eredetű neveket viselnek. Tragédiáiban és királydrámáiban a korábbi hagyományokkal szemben Shakespeare a valós történelmi nevek felé fordult; ilyen például a korabeli dán arisztokrata családok által viselt *Rosencrantz* és *Guiltenstern*. Néha azonban nevek helyett csak rangok, címek jelölik a történelmi hőszöveget, pl. *Earl of Kent*, sőt pusztán *Kent*.

Milton nevei némileg egyszerűbbek, mint két nagy elődjéé, jórészt bibliai eredetűek (125–39). Angyalnevei között bibliai emberek nevei is előfordulnak, mivel több angyalnévre volt szüksége, mint amennyi a Bibliában és az apokrif iratokban megtalálható. A Sátán társai viszont különböző ókori keleti istenek és démonok nevét viselik (pl. *Osiris*, *Moloch*). Milton átvette Spencertől a hasonló hangzású vagy jelentésű névpárok ötletét, Shakespeare-től pedig a név helyett címmel, ranggal való megnevezést. Kiemelendő továbbá, hogy ő tekinthető az utolsó nagy angol költőnek, aki még komolyan művelte az anagrammát és az akrosztichont. A nevek mellett a névtelenség is fontos szerepet kap művében: a Sátán bukása után a lázadó angyalok nevüket is elvesztik, s csak körülírásokkal nevezik meg egymást. Mivel nevük az angyali karban betöltött szerepükre utalt, eltörlése eredeti természetük, becsületük elvesztését szimbolizálja.

Ezen a csapáson továbbhaladva a következő fejezet tárgya a névtelenség, illetve a név eltűnése és annak okai (141–69). E jelenség különösen jellemző a lovagregényekre. A lovagi név ugyanis egyet jelent a hírnévvel és a megbecsüléssel, ezért a lovagoknak vagy nevet kell maguknak szerezniük hőstetteikkel, vagy híres nevüket kell elrejtetniük valamilyen okból egy álnév mögé. De a névtelenség vagy az álnév használata nemcsak a művekben, hanem a műveken is gyakori volt: a középkorban, de még később sem ment ritkaságszámba, ha a szerzők nem vállalták nevüket. Ennek több oka is lehetett: a szerénység mellett például a szégyenérzet, vagy akár a következményektől való félelem is (köztudomású például, hogy a „Fürtrablás” megjelenése után Pope-ot többször is megfenyegették, egyszer

pedig állítólag meg is verték). Egy alkotónak több írói neve is lehetett, s egy-egy név mögött akár többen is rejtőzhetnek: a *Martinus Scriblerus* néven például 6 író osztozott. A szándékos megtévesztés sem ritka. Ennek leghíresebb és talán legelső ismert példája James Macpherson 1762-es Osszián-kiadása. A 20. század legnagyobb ilyen tréfája Sir James Sutherland nevéhez fűződik: az általa 1954-ben kitalált költőnek, Joseph Crabtree-nek a munkásságából még előadássorozatok is rendeztek. Az írói név használata lehet az adott korra jellemző jelenség is, ilyen volt a reneszánsz korában a latinizálás (pl. *Chambers* > *Camerarius*). A 19. században előfordult, hogy nőírók férfinéven publikáltak, egyrészt szerénységből, másrészt hogy a férfiakkal azonos bánásmódot érjenek el (pl. *Mary Ann Evans* > *George Eliot*). Jóval ritkábban fordult elő, hogy férfiak írtak női néven. A 20. században az írói név használatának egyik fontos célja az alkotó által művelt különböző műfajok és szintek, színterek (pl. publicisztika és szépirodalom, költészet és krimi) egyértelmű elválasztása lett. Emellett persze a rejtőzködés szándéka is megmaradt (a pornográf művek szerzői például jellemzően írói név mögé rejtőznek).

E fejezet tér ki bővebben a neveknek korábban már említett típusjelölő voltára is. Sorra veszi azokat a keresztnéveket, amelyek a névdivat történeti változásai következtében a különböző társadalmi rétegek, sőt foglalkozások jelölőivé váltak (pl. a *Betsy* típusú szolgálónév a 19. századtól), s ekként akár köznevesültek is. Ennek oka nemcsak a névadási szokások társadalmi rétegenként eltérő volta volt, hanem az a szokás is, hogy a 17. századtól a szolgálókat uraik önkényesen átnevezhették, ha nem tudták vagy akarták megjegyezni a nevüket.

E téma már átvezet a viktoriánus irodalomhoz: a következő fejezet Thackeray, Dickens és Henry James névadási gyakorlatát elemzi (171–91). E korszakban megélnéült a tudományos érdeklődés a személynevek iránt, s ez az irodalmi neveken is tükröződik. Bár a társadalmi típusokat jellemző nevek megmaradtak, az anagrammák, akrosztichonok, mitológiai és klasszikus nevek divatja háttérbe szorult a valódi vagy annak tűnő nevek kíváncsága mögött. A valós nevek gyűjtése több író esetében is tetten érhető: Jamesről például köztudott, hogy neveket jegyzetelt a *Times*ből, Dickens pedig használt névtárakat is. A londoni alvilág ábrázolása pedig azért hat nála olyan hitelesnek, mert apja hajdan az adósok börtönében ült, így a gyermek Dickens korán megismerkedett a rabok nyelvezetével. Később is beszélgetett foglyokkal, elsajátította az argót, s ezt névadásában is kamatoztatta. Dickens nevek iránti érdeklődését az is jól tükrözi, hogy esszét írt a talált gyerekek elnevezésének módjairól; e tapasztalatait azután szintén felhasználta több regényében. Kedvelte a groteszk és beszélő neveket, akárcsak Thackeray, aki szeretett társadalmi típusokat rajzolni, valamint szatirikus hatást kelteni az általa alkotott nevekkal.

A monográfiának vannak olyan témái, melyek csak érintőlegesen kapcsolódnak a névadás kérdésköréhez, így az irodalmárok érdeklődésére inkább számot tarthatnak. Ilyen Spencernél és Miltonnál a valós és hamis genealógiák elemzése (egy-egy mitológiai alak származása többféleképpen jelenik meg művükben, elbizonytalanítva az olvasót igazságuk felől), és szintén ilyen az ún. névkatalógusokról szóló fejezet is (193–213). Ebben a szerző a homéroszi eposzoktól kezdve áttekinti a névkatalógusok szerepét (pl. az *Íliászban* a görög vezérek és népeik, hajóik felsorolása) és szakirodalmi megítélésüket.

Az utolsó fejezetben, a 20. századhoz elérkezve a szerző érdeklődésének középpontjában két nagy angol író, Joyce és Nabokov névadása áll (215–32). Míg a 19. század előfordult a játékosságtól, a modern irodalom visszatért hozzájuk, megújítva, gazdagítva a hagyományt. Mindkét íróról elmondható, hogy neveik rendkívül összetett asszociációkat

keltének, számos értelmezést tesznek lehetővé. Joyce „Ulysses”-ében visszatérnek a bibliai és mitológiai nevek, ezeket azonban a parodisztikus hatás kedvéért egybemossa a tipikus ír nevekkal, s névlistáival is elődjeit parodizálja. A „Finnegans Wake”-ben gyakran él akrosztichonnal és anagrammával, a Spencerre visszavezethető névpárokkal, kombinálva bibliai, klasszikus és irodalmi utalásokkal (pl. ikrek vagy testvérek neve *Cain* és *Abel*, *Romulus* és *Remus*). Nabokov „Lolitá”-jának névanyaga egyrészt telve van klasszikus és kortárs írókra és híres regényhősökre való utalásokkal, másrészt számos nevének lehetséges szexuális értelmezése is (pl. *Lake Climax*). A művet nem lehet azonban ezek alapján egyszerűen csak az irodalom vagy a szexualitás metaforájaként értelmezni, nevei annál sokkal többértelműek. Szójátékai nem önkényesek, hanem tematikusak, kulturális és egyéni utalásokkal telítettek, és gyakran feszülnek bennük vagy köztük ellentétek: egybejátszatják a magas- és a tömegkultúrát, az emelkedettet és a vulgárist.

3. A könyv rendkívül gazdag tényanyagát segít feldolgozni a fontosabb terminusok definícióit tartalmazó glosszárrium (235–6), a visszakereshetőséget pedig név- és tárgymutató (267–83) biztosítja. Mint láthattuk, az egyes fejezetek önállóan is megállják a helyüket, s tanulmány jellegüket erősíti, hogy a jegyzetek az egyes fejezetek végén találhatóak. E fejezetek néha kissé lazán kapcsolódnak egymáshoz, s felváltva hol egy vagy több alkotó névadását, hol pedig az angol irodalmi névadásra jellemző jelenségeket tekintenek át. E heterogenitás miatt, mint az utószóban (233–4) maga a szerző is megjegyzi, igen nehéz az összegzés, ezért inkább csak azt a tanulságot emeli ki, mely vezérfonalként összefűzi az egyes fejezeteket: az irodalmi nevekhez nem lehet szinkrón szempontok alapján közelíteni, mivel annak szokásai, jellemzői nemcsak írónként, hanem koronként és műnemenként, műfajonként és stílusonként is változnak.

A monográfiában érezhetően a közép- és kora újkorra esik a hangsúly. Ennek egyik oka, hogy a szerző bevallottan e korszakokat érzi közelebb magához, ezekkel foglalkozik irodalmárként hangsúlyosabban. Másrészt ennek köszönhetően láthatjuk világosan az irodalmi névadás történeti változásait, a hagyomány kialakulását és újraértelmezését. ALASTAIR FOWLER munkája így nemcsak az angol, hanem a magyar irodalmi névadás vizsgálataira is frissítően hathat nemcsak az egyes korszakokra és írókra vonatkozó megállapításával, hanem történeti és komplex szemléletmódjával, illetve irodalmi nézőpontjával is.

SLÍZ MARIANN

KÉT NÉVTANI VONATKOZÁSÚ KÖSZÖNTŐ KÖTETRŐL

Az elmúlt két évben két olyan kötet látott napvilágot határainkon túl, melyek az egyéb területek mellett a névkutatás, és különösen is a kisebbségi magyar nyelvhasználat kérdéseivel rendszeresen foglalkozó kollégát voltak hivatottak köszönteni. Egyikük a 80. életévét betöltő Varga József, a muravidéki magyarság képviselője, másikuk a „tisztelbeli szlovákiai magyar”, a 70 éves Vörös Ottó. Tekintve, hogy mindkettejük munkássága több területre terjed ki, a kötetekben megjelent tanulmányok is változatos tematikájúak. Az alábbiakban e köszöntő kötetek névtani vonatkozású írásaira fordítjuk figyelmünket.